

A Debreceni Református Kollégium és a Dóczy története

A KEZDETEK (16. SZÁZAD) ÉS AZ ISKOLA ÁLTALÁNOS JELLEMZŐI

1. Az alapítás körülményei:

- a városban már korábban is működő iskola **1538-ban került reformátori vezetés alá** (ezt tekintjük az alapítási évnek)
- első rektora: Dézsi András, az első diákokról viszont nem sokat tudunk (az 1564-es tűzvész elpusztította a névsort)
- az ekkor kialakuló **iskolai, oktatási szerkezet kisebb változásokkal évszázadokig (1849-ig) fennmaradt**

2. Az iskola szerkezeti jellemzői:

a) Az iskolaszervezet:

- nem egyszerűen diákothton, hanem egy egymásra épülő, **háromszintes képzést** jelentett a kollégium
- nyugat-európai mintára alakították ki:
 - négy osztály *elemi* szintű képzés → elemi ismeretek (írás, olvasás, számolás)
 - hat *gimnáziumi* osztály → a latin nyelv elsajátítása, majd a poétika és retorika tanulása
 - két-három éves *akadémiai* képzés → teológia, bölcselet, később természettudományos és történelmi ismeretek is

b) Az oktatás szervezete:

- a *városi* és az *egyháztanács* közös felügyelete alatt állt a Kollégium (előbbi a kinevezésért, fizetésért, utóbbi az oktatás tartalmi kérdéseiről volt felelős)
- 1849-ig az ún. **praeceptor** rendszer határozta meg az iskolát:
 - az iskola élén álló *rektor* tanította az idősebb (akadémista) diákokat (kezdetben egy rektor; 1626-tól kettő, majd 1660-tól, a váradi iskola beolvasásától három rektor volt)
 - az idősebb diákok közül megbízottak, a *praeceptorok* tanították az alsóbb éveseket (növendék tanítóság gyakorlata)

c) A tanítás rendje:

- két félévre osztották a tanítást (nyári/téli), közte hosszabb szünet nem igazán volt
- a nagyobb egyházi ünnepek mellett kb. 50 egyéb ünnep jelentett szünetet
- napi beosztás: hajnali háromkor volt az ébresztő, ezt követően délelőtt 6-7 és 9-10 óra közt, délután pedig 2-3 és 4-5 közt folyt a tanítás
- elemi szinten magyar nyelvű oktatás folyt, a gimnáziumi években ez latinra változott

d) A diákköztestület jellemzői:

- wittenbergi mintára alakították ki a **diákköztestület (Coetus)** rendszerét, amely a **kollégiumi élet mindennapjait szabályozta** (önrendelkezés elve)
- fontosabb testületei, hivatalai: *senatus scholasticus*, *sedes scholastica* és a különféle *diáktisztségek*

Senatus scholasticus:

- a fontosabb ügyekben a coetus teljes tagságának kellett volna döntenie, de ez kivitelezhetetlen volt
- ezért a képviselői rendszerre épülő senatus döntött a fontos kérdésekben
- tagjai: szenior, kontraskriba, jurátusok (esküdtek)
- feladata, jogkörei: pénzügyek kezelése, diákok rangsorolása, döntés a külföldi ösztöndíjakról, a hivatalviselésről és a legáció rendjéről

Sedes scholastica:

- az iskolai törvényszék, mely a fegyelmi ügyeket tárgyalta
- tagjai: rektor, szenior, kontraskriba, jurátusok, és rendkívüli ügyekben a városi és egyháztanács képviselői

A fontosabb diáktisztségek:

- *Szenior*: a legfőbb diáktisztség, az utolsó évesek közül választották
 - ő képviselte a diákság ügyeit rektorok előtt, a diákság előtt pedig a rektori tekintély őrzője
 - kezelte a Coetus pénztárát, kiválasztotta a többi képviselőt
- *Kontraskriba*: a szenior helyettese, szintén a diákok választották
 - felügyelte a diákok iskolai és iskolán kívüli tevékenységét
 - ügyelt a törvények betartására, és gondoskodott a büntetések végrehajtásáról
- *Ökonómus*: gazda, a rendfenntartásért felelős tisztségviselő
 - feljegyezte a hiányzó diákok nevét, ellenőrizte a diákság létszámát

- lebonyolította az ébresztőt és a takarodót
- *Kántorok/kollégák*: segédtanítók a praeceptorok mellett
- *Kokvus*: az élelmiszerellátásért és –elosztásért felelős diák
- *Explorátor*: kémlelő, felfedező diák → felkutatta, hogy hol van a városban olyan alkalom, ahol a diákok élelemért cserébe köszöntőket énekelhettek
- *Janitor*: kapusdiákok, akik a Kollégium bejáratát őrizték
- *Lotor*: mosogatást végző diák, büntetőtiszttség
- *Vigil*: éjjeliőr, egy éjszaka összesen négy látta el ezt a szolgálatot (két ember kilenctől éjjelig, kettő éjfélből háromig); büntetőtiszttség

3. A kollégiumi élet jellemzői:

a) A partikularendszer sajátosságai:

- a partikulák a Kollégiumhoz mint **Alma Materhez (anyaiskolához) tartozó kisebb, vidéki iskolák**
- főleg az alföldi térségben, de még Erdélyben és a Dunántúlon is voltak partikulák
- több szállal is összekapcsolódott egy partikula és az anyaiskola:
 - tantervük, tananyaguk és tankönyveik azonosak voltak
 - a partikulák legtehetségesebb diákjai a Kollégiumban tanulhattak
 - a Kollégium elvégzése után sokan itt kaptak tanítói vagy lelkészi állást

b) A vidéki adománygyűjtés lehetőségei:

- ez is **szorosan kapcsolódott a partikulákhoz**
- a *kápsálás* őszi adománygyűjtés volt a debreceni és a környékbeli gazdáknál
- a *szupplikáció* országos méretű adománygyűjtés volt, mely elsősorban a partikulák településeit vette célba
- a *legáció* alkalmával a nagyobb egyházi ünnepeken kollégiumi diákok prédikáltak a vidéki gyülekezetekben, cserébe adományokat hoztak haza az iskolának (1630-ban Zólyomi Dávid erdélyi főkapitány kezdeményezésére alakult ki)

c) Peregrináció:

- a **legtehetségesebb akadémista diákok neves, külföldi egyetemeken való tanulása**
- elsősorban a híres protestáns egyetemekre irányult a peregrináció (Németország, Svájc, Anglia, Németalföld)
- a diákoknak könyveket kellett hazahozniuk a Kollégium számára (erre épült a Nagykönyvtár ma is egyedülálló gyűjteménye)

d) A kollégiumi belső élet:

Vétségek/büntetések:

- az alábbi *vétségeket* büntették a legszigorúbban: istentisztelet elmulasztása, mértéktelen borfogyasztás, kártyajáték, káromkodás, tiltott helyen való dohányzás, tiszteletlenség és a magyar nyelv használata
- az alábbi *büntetések*et alkalmazták: megrovás, pénzbüntetés, lefokozás, felfüggesztés, karcser (börtönbüntetés), kicsapás

Diákvisélet:

- 1624-ben **I. Rákóczi György rendelte el** a kötelező iskolai viselet, a **tóga hordását**
- négy részből állt: fekete, kapcsos dolmány; zöld, sárga posztószűr; nyestes kunsüveg (sinkó); hosszú szárú bőrcsizma

A fontosabb diákegyesületek:

- *Kántus*: az iskola négyszólamú énekkara
 - bár az éneklés kezdettől meghatározó, szervezett kórus csak a 18. században jött létre
 - Maróthi György alapította négy diákkal az 1739-es pestisjárvány idején
 - a mai napig működő kórus számos hazai és nemzetközi sikert ért el a következő évszázadokban
- *Diáktűzoltóság*: 1680-1880 között működő diáktársaság
 - a város tűzoltóságát is pótolta (pl. felszerelést is a várostól kaptak)
 - egy diák állandóan kémlelte a kollégiumi toronyból a várost, és figyelmeztetett, ha tűz ütött ki
 - nevezetes szerszámuk a *gerundium* (kisbot – 150 cm, 7 kg; nagybot – 170 cm, 8 kg) → a tűzhöz való hozzáférést biztosította, és megakadályozta a továbbterjedést
 - a tagságba való felvételhez fél kézzel ki kellett tartani
 - a városi tűzoltóság megalakulásával feladata megszűnt, a társaság feloszlott

A KOLLÉGIUM TÖRTÉNETE A 17-19. SZÁZADBAN

- A 17. század fontosabb eseményei:
 - 1660. A törökök támadása elől menekülve a **váradai kollégium Martonfalvi Tóth György professzor vezetésével Debrecenbe költözött**
 - így létrejött a harmadik rektori állás, és a következő években kibővítették az iskola épületét (1662. U-alakú szárny; 1668. Négyszögletű, zárt épület)
 - a beolvadásnak köszönhetően bővül a partikulahálózat
 - **az erdélyi vezérek, fejedelmek nagymértékben befolyásolták az iskola életét** ebben a században → az anyagi támogatás mellett kialakul a legáció intézménye (1630), bevezetik a tóga viselését (1624), és Debrecen új harangot kap (1636)
- A 18. század fontosabb eseményei:
 - a század egészében a **legnagyobb nehézséget a Habsburgok központosító és katolizáló törekvései jelentették**
 - 1731. Carolina Resolutio: megtiltotta az iskolai gyűjtést
 - 1777. Ratio Educationis: állami felügyelet alá kívánta helyezni az elemi tagozatot
 - A Kollégium és Debrecen igyekszik ellenállni e rendeleteknek (Domokos Márton és Domokos Lajos vezetésével)
 - ez a század mindemellett a **„nagy professzorok” időszak**a is, a leghíresebbek:
 - *Maróthi György*: történelem/ékekészítés tanára, *Arithmetica* című könyvét évtizedekig használták az oktatásban + a Kántus alapítója
 - *Hatvani István*: az ördögös professzor, a korban újszerű fizikai-kémiai kísérleteket végzett
- A 19. század első felének fontosabb eseményei:
 - 1802. **Leégett a Nagytemplom, a Kollégium déli szárnya** (illetve a Nagykönyvtár állományának egy része) egy debreceni tűzvész során
 - a következő években (1803-1816) Péchy Mihály tervei alapján **újjáépült a Kollégium déli szárnya**
 - ekkor épült meg az Oratórium, melynek belső berendezését Dohányosi József, helyi asztalosmester készítette el
 - a következő évektől a tantervben egyre fontosabbá vált a nemzeti szellemű ismeretek (földrajz, nyelv, irodalom, történelem) oktatása → a reformkor hatásának tulajdonítható
 - a Kollégium is **kivette a részét az 1848/49-es szabadságharcból**:
 - egyetértettek a reformkövetelésekkel, a diákok egy része nemzetőrnek állt
 - 1849-ben, Debrecen fővárossá válását követően az országgyűlés az Oratóriumban ülésezett (itt szavazták meg április 13-án a másnap kihirdetett Függetlenségi Nyilatkozatot)
 - az épületben volt a Pénzügyminisztérium, a földszinten nyomták a Kossuth-bankót

A KOLLÉGIUM TÖRTÉNETE A 19. SZÁZAD MÁSODIK FELÉTŐL NAPJAINKIG

- Az oktatási szerkezet átalakulása:
 - **1849. Organisations Entwurf**: osztrák tanügyi rendelet, mely egységesítette az állami oktatást:
 - előírta a szakképzett tanerő alkalmazását → ezzel megszűnt a praeceptor rendszer
 - a vidéki kisiskoláknak is önálló tanerőt kellett biztosítani → ezzel megszűnt a partikularendszer
 - bevezették az érettségi rendszerét
 - a Kollégium kezdetben ellenállt, de később kénytelen volt elfogadni az új rendszert
 - ennek hatására **az iskolaszervezet is jelentősen módosult a későbbi években**:
 - megmaradt a négyéves elemi képzés, ezt követte a nyolcosztályos gimnáziumi oktatás, az akadémiai tagozat pedig háromkarú főiskola lett (teológia, jog, bölcsészet)
 - emellett megjelent a tanítóképzés és a polgári iskola is az intézményen belül
 - 1912. A Kollégium főiskolai karaiból létrejön a debreceni egyetem (1932-ig a Kollégium épületében működik)
 - a fiúgimnázium ennek köszönhetően új épületbe költözik 1914-ben (a Péterfia utcán a gimnázium és az általános iskola mai épületébe)
 - **1944-ben**, amikor Debrecen újra főváros lett, **az Ideiglenes Nemzetgyűlés az Oratóriumban ülésezett**
- Az iskola története az államosítástól napjainkig:
 - 1948-tól **megkezdődött az egyházi iskolák államosítása**, mely a Kollégiumot is súlyosan érintette:
 - államosították az elemi képzést, a nyolcosztályos gimnázium alsó négy évfolyamát, a tanítóképző intézetét, és megszüntették a polgári iskoláját
 - a teológiai kart kiutasították az egyetemről, így az visszakerült a Kollégiumba

- mivel 1952-ben államosították a Dóczi Leánynevelőt is, a megmaradt négyosztályos gimnázium koedukálttá vált
- a rendszerváltásig az egyetlen működő református középiskola (és teológia) volt az országban → azonban **számos hátránnyal kellett megküzdenie**:
 - követnie kellett az állami előírásokat (tankönyvek, tantervek)
 - nem volt lehetőség önálló tanárképzésre, továbbképzésre
 - szűkösek voltak az anyagi lehetőségek (fizetés, fejlesztés)
 - az itt végzett diákok komoly hátrányba kerültek az egyetemi felvételen és az álláskeresésben
- 1972. A Gimnázium Péterfia utcai épülete állami tulajdonba kerül → az intézmény a mai helyére, a Kálvin téri épületbe költözik
- a **rendszerváltást követően újraindulnak a Kollégium (és az egyház) korábbi iskolái**, intézményei
- jelenleg a Kollégium oktatási intézményei: az óvoda, az általános iskola („Kisrefi”), a négyosztályos gimnázium („Refi”) és a hatosztályos gimnázium (Dóczy)

A KOLLÉGIUM MŰVELŐDÉS- ÉS IRODALOMTÖRTÉNETI SZEREPE

- története során a **Kollégium szorosan kapcsolódott a magyar szellemi élethez**, különös tekintettel a magyar irodalomra
 - számos művész, tudós került ki a kollégiumi diákok közül, másrészt az intézményben folyó oktatás nemcsak a hazai, hanem néhány korszakban európai mércével tekintve is meghatározó
1. A kollégiumi diákköltészet jellemzői és hatása:
 - a poétikaoktatás nagy hangsúlyt helyezett a latin nyelvű versírás oktatására
 - két verstípust kellett alkotni: *szentencia* (bölcseleti téma) és *pictura* (leírás)
 - emellett jelentős szerepet játszik az iskola életében az *alkalmi költészet* → jeles alkalmakra vagy saját szórakoztatásukra írt köszöntők, búcsúztatók stb.
 - a Kollégiumból kikerült jelentős írók, költők életművére ez a két hagyomány nagy hatást gyakorolt (pl. Csokonai, Arany)
 2. A 18-19. század jeles kollégiumi diákjai:
 - a) Fazekas Mihály:
 - fő műve a *Lúdas Matyi*, ami a (népies) kollégiumi diákköltéssel tart rokonságot
 - kiadását Kerekes Ferenc kollégiumi professzor támogatta
 - b) Csokonai Vitéz Mihály:
 - 1780-1795 között volt diák
 - rendkívül tehetséges, társaival az önképzőkörök elődjét hozta létre
 - kiváltságokat kapott:
 - egy órával később mehetett iskolába
 - mentesült a teológiai tárgyak alól
 - a poétai osztály préceptora lehetett
 - sokszor tartotta a Nagyerdőn óráit → egy alkalommal gúnydalt írtak Szilágyi Gábor professzorról → fegyelmi tárgyalás után enyhébb büntetés
 - 1795-ben a legációból késve tért haza, és az ott kapott pénzzel nem tudott elszámolni
 - a sedes kizárta a Kollégiumból (de valószínű, hogy ő maga is távozni akart: pl. már nem viselt tógát az utolsó megjelenésekor, magyar nyelven mondott búcsúbeszédet)
 - később a Kollégium a Csokonai-kultusz egyik kezdeményezője lett → (ma a Dorottya utcán található) síremlékének felállításához a közadakozást is az iskola kezdeményezte
 - c) Kölcsey Ferenc:
 - 14 évig volt kollégiumi diák, de nem tudott megbarátkozni szellemiségével (ezt Kazinczyval való barátsága is erősítette)
 - d) Arany János:
 - az itt töltött élményeit a *Bolond Istók* című művében idézte fel
 - verset írt a legenda szerint az ördöggel cimboráló professzorról *Hatvani* címmel
 3. A századforduló jeles diákjai:
 - a) Móricz Zsigmond:
 - négy évig volt kollégiumi diák (1890-1894)
 - *Légy jó mindhalálig* című regénye számos önéletrajzi elemet tartalmaz, de Móricz valójában szerette Debrecent és a Kollégiumot
 - b) Ady Endre:
 - a Kollégium jogi akadémiájának volt hallgatója + újságíróként tevékenykedett

- nevezetes versében Debrecen a „maradandóság városának” nevezte (ez egyszerre jelölhet maradiságot és konzervatív értékőrzést is)
4. A 20. század híresebb diákjai:
- a) A „nagy osztály” (1910-1918):
 - tagjai között volt több híres művész, tudós (pl. Szabó Lőrinc és Gulyás Pál – költők; Bay Zoltán – fizikus; Törő Imre – orvosprofesszor)
 - Szabó Lőrinc *Tücsökzene* című önéletrajzi versciklusában emlékezett meg debreceni élményeiről
 - b) Szabó Magda:
 - a Kollégium társintézményének, a Dóczi Leánynevelőnek a diákja, majd később tanára
 - *Abigél* című regénye (részben) dóczis emlékeire épül
 - *Ókút* című esszéregényében a városra és egykori iskolájára emlékezett
 - drámáiban debreceni vonatkozású témákat is feldolgozott (pl. *A macskák szerdája* → Csokonai kicsapatásának történetét írta meg)

A KOLLÉGIUM MÚZEUMAI

- két múzeum: **Egyházművészeti és Iskolatörténeti**
- utóbbiban **neves iskolatörténeti emlékek/tárgyak láthatók:**
 - a régi Kollégium épületének, a Szent András templomnak és Huszár Gál nyomdájának a makettje
 - a rézmetsző, a tűzoltó diákok és a Kántus emléktárgyai
 - régi fizikai kísérletek eszközei
 - egy 20. századi elemi iskolai tanterem
 - híres személyek tárgyai: Kossuth levéltárcája, Petőfi pohara, Csokonai fuvolája, Arany pipája, Ady leckekönyve

A KOLLÉGIUM FONTOSABB PROFESSZORAI

- Martonfalvi Tóth György (17. század):
 - a puritanizmus híve
 - Várad 1660-as eleste után diákjaival Debrecenbe menekült → a kollégium első örökös professzora
- Maróthi György (18. század):
 - történelem és ékesszólás professzora
 - 1739. A Kántus létrehozása
 - az első debreceni csillagvizsgáló felállítása
 - *Arithmetica* c. könyvét más iskolák is használták
- Hatvani István (18. század):
 - természettudós, kísérletei miatt az ördöggel cimboráló „magyar Faustként” tekintették (legendákat szöttek róla)
 - betegségyéző pénztárat, majd betegszobákat alapított
- Budai Ézsaiás (18-19. század):
 - történelem és klasszika-filológia professzora
 - a rézmetsző diákok fő támogatója
 - ő írta az első jelentős történelemtankönyvet (*Magyarország története*)
- Sárvári Pál (18-19. század):
 - filozófiaprofesszor,
 - a rajzoktatás hazai úttörője, ő írta az első magyar nyelvű rajzkönyvet
- Péczely József (18-19. század):
 - görög nyelv és ékesszólás professzora
 - támogatta az önképzőkörök létrejöttét és a diákköltészetet
 - *Pallas Debreczina* címen kiadta a tehetséges diákköltők verseit, *Lant* címmel pedig műveikből zsebkönyvet szerkesztett
- Kerekes Ferenc (18-19. század):
 - matematikus
 - elsőként tanított ásványtant, részt vett a Fűvészkert megszervezésében
 - sokat tett a pedagógiai tanszék létrejöttéért
- Dóczi Imre (19-20. század):
 - a gimnáziumi tagozat görög-latin tanára, később egyházkerületi középiskolai felügyelő
 - sokat tett a Leánynevelő Intézet gimnáziummá fejlesztése érdekében
 - ő alapította az Országos Református Tanáregyesületet

A DÓCZY TÖRTÉNETE

- Az elnevezés bizonytalansága:
 - az egykori leánynevelő intézet nevében kétféle változat: Dóczi/Dóczy
 - oka: **Dóczy Gedeon + Dóczy Imre emlékéért egyaránt őrizte** (az államosításig a Dóczy formát használták)
- A kezdetek:
 - korábbi kezdeményezési javaslatok után **1838-ban Steinacker Gusztáv vezetésével megnyílt** az ún. Halmágyi-házban **a leánynevelő intézet**
 - egyéves továbbképző intézet volt: kézimunka, német társalgás, természettudományos ismeretek
 - négy év múlva bezárták
 - **1859-ben Valkó Károlyné Kloyber Mária vezetésével újraindult** → két évfolyamosra bővült a képzés (általánosabb ismereteket oktattak)
- Dóczy Gedeon igazgatói munkája:
 - Sárospatakon tanult, majd a Miskolci Leánynevelő Intézet igazgatója lett
 - **1874-1908 között a Debreceni Leánynevelő Intézet igazgatójaként dolgozott**
 - az ő idején **nyolc évfolyamosra bővült az intézmény** (négy elemi + négy felsőbb leányiskolai képzés), később **ezt tíz évfolyamosra alakították**
 - kezdeményezte az internátus létrejöttét (bentlakást biztosító intézmény vidékieknek)
 - több könyvet is írt a nőnevelésről
- Az iskolaszervezet átalakulása:
 - különvált a felsőbb leányiskola (igazgatója: Koncz Aurélné Karácson Otilia → Tilli néni) és a tanítóképző → előbbi hamarosan **nyolc évfolyamos leánygimnáziummá alakult**
 - **a végleges iskolaszervezet 1916-ra jött létre:**
 - elemi iskola
 - polgári iskola (továbbtanulni nem akarók számára)
 - gimnázium
 - tanítóképző
 - utóbbi kettő számára közös internátus
 - az így megnövekedett diáklétszám miatt **új épület kellett**
 - **Nagy Sándor tervei alapján, neoromán stílusban épült fel 1929-ben** (az eredeti tervek kétötöde)
- Az iskola fénykora:
 - **magas színvonalú oktatás** a neves tanároknak köszönhetően → **országos elismertség**
 - a 30-as évektől Papp Ferenc az igazgató, majd mellette/helyette Kopányi Mária megbízott vezetőként irányított
 - az Aranybika Szálló Dísztermében **évenként rendezték a Lilla-teaesteket:** ez volt a Kollégium fiúgimnáziumának növendékeivel közösen tartott bál
 - **szabályozták a lányok öltözködését** is → három egyenruha:
 - díszegyenruha (istentiszteleteken, ünnepeken)
 - munkakötény (iskolaidőben)
 - honi pettyes (meleg napokon, kirándulásokon → sötétkék alapon fehér pöttyös viselet)
 - tilos volt az ékszerek és a szépítőszer használata
- Az iskola felszámolása:
 - **a második világháború** az épületet nem sújtotta, de **komoly károkat okozott** → megsemmisült az irattár, a könyvtár és a szertárak anyagának nagy része
 - **1948-ban** a kommunista hatalomátvétel után **a leánygimnáziumot kivéve az összes tagozatát államosították** → a megmaradó leánygimnázium a Református Kollégium intézménye lett
 - **1952-ben a leánygimnáziumot is államosították** → a tanárok és diákok jó része a Kollégium fiúgimnáziumába került (ami így koedukált lett → lányok, fiúk vegyesen tanulhattak)
 - a Dóczy épületében a Kossuth Lajos Tudományegyetem Gyakorló Gimnáziuma működött
- Az újraindítás:
 - a rendszerváltás után az egyház visszakarta az épületet, így **2000-ben** a Kollégium Gimnáziumának hatévolyamos tagozataként a Dóczy „**visszaköltözött**” a **Kossuth utcára**
 - **2002-ben a Kollégium önálló iskolája lett** (Debreceni Református Kollégium Dóczy Gimnáziuma néven) Kunszabóné Dancs Edit igazgatónő vezetésével